

Frontiers of the Roman Empire რომის იმპერიის საზღვრები

David J. Breeze
დევიდ ჯ. ბრიზი

The Roman Frontier in Georgia რომაული სასაზღვრო ხაზი საქართველოში

Radosław Karasiewicz-Szczypiorski and Shota Mamuladze †
რადოსლავ კარასიევიჩ-შჩიპიორსკი და შოთა მამულაძე †

Cultural Heritage
Preservation Agency
of Georgia

LIMES CONGRESS XXVI
19-22 SEPTEMBER 2016

საგანმანათლებლო, კულტურისა და სპორტის
მინისტროს განყოფილება
MINISTRY OF EDUCATION, CULTURE AND SPORT
OF THE REPUBLIC OF GEORGIA

Ministry of Science and Higher Education
Republic of Poland

UNIVERSITY
OF WARSAW

POLISH CENTRE
OF MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGY

FACULTY
OF ARCHAEOLOGY
University
of Warsaw

Fundacja Nauk Humanistycznych UW

ბსუ
ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველოს ეროვნული მუზეუმი

საქართველოს ეროვნული არქეოლოგიის მუზეუმი

POLISH
INSTITUTE
TBILISI

KIRC
კობულაძის
საქართველო-პოლონური
ინტერდისციპლინური
მეცნიერების
ცენტრი

FOUNDATION
FOR UNDERWATER
ARCHAEOLOGY

VINDOLANDA
LONDRAს

SENHOUSE
ROMAN
MUSEUM
HARROGATE NORTHAMPTONSHIRE

UNESCO-WELTERBE

HISTORIC
ENVIRONMENT
SCOTLAND

ÀRAINNEACHD
EACHDRAIDHEIL
ALBA

ENGLISH HERITAGE

ROMA

ARCHAEOPRESS ARCHAEOLOGY

David J. Breeze

**Radosław Karasiewicz-
-Szczypiorski**

Shota Mamuladze

The authors

Professor David J. Breeze has published several books on Roman frontiers and the Roman army. He is a former chairman of the International Congress of Roman Frontier Studies.

Radosław Karasiewicz-Szczypiorski is Head of the PCMA Research Centre in Georgia (Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw). For 10 years he has been the co-director of the Gonio-Apsaros Polish-Georgian Expedition. Previously, he was investigating the Roman military presence in the Crimea (Ukraine) for many years.

Shota Mamuladze (1952–2024)

Shota Mamuladze was born on May 9, 1952, in village of Nenia, Shuakhevi Municipality. In 1975 he graduated from Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of History and Philology. In 1978–1981 he attended the Institute of History, Georgian National Academy of Sciences for a post-graduate studentship in archaeology. In 1992 he defended a candidate thesis, and in 2002 – his doctoral dissertation.

Since 1975 to his death he worked at Batumi Shota Rustaveli State University, at almost all positions, as laboratory assistant to Professor Emeritus. He was a lecturer in archaeology and history of Georgia. At various times, he was the head of the Faculty of History, Department of History, Archaeology and Ethnology, Dean of the Faculty of Humanities; Head of the MA and PhD programmes in archaeology. Under his direct supervision, 15 students prepared their MA theses, and 9 students defended their PhD dissertations.

Furthermore, he was the Director of the Gonio-Apsaros Archaeological and Architectural Museum and Reserve since 1994, to whose creation he had contributed. Afterwards, he was the Head of the Archaeological and Architectural Complex, part of Ajara Cultural Heritage Agency, established on the basis of mentioned Museum and Reserve. Carrying out of many archaeological expeditions in Ajara is associated with him. He was the Head of the archaeological expeditions in Adjaristkali gorge since 1978, and Head of the permanent Gonio-Apsaros archaeological expedition since 2005. He also was the co-director of Georgian-German, Georgian-Italian, Georgian-Polish international joint expeditions.

At various times, Shota Mamuladze was involved up to ten grant projects, including as a leader investigator. He has published around 200 scientific works, including 15 monographs in Georgia and abroad: England, France, Germany, USA, Poland, Belgium, Holland, Romania, Hungary, etc.

He was awarded the state premiums of Tbel Abuserisdze and Ivane Javakhishvili for his successful scientific and pedagogical activity.

He made a great contribution for the nomination of Batumi as a host city of XXVI Limes Congress, also was a member of its Scientific Committee and co-author of this book.

Sit tibi terra levis

ავტორები

პროფესორმა დევიდ ჯ. ბრიზი გამოაქვეყნა რამდენიმე წიგნი რომის საზღვრებსა და რომის არმიაზე. ის არის რომაული საზღვრების შემსწავლელი საერთაშორისო კონგრესის ყოფილი თავმჯდომარე.

რადოსლავ კარასიევიჩ-შიჩიპორსკი არის PCMA კვლევითი ცენტრის ხელმძღვანელი საქართველოში (პოლონური ხმელთაშუაზღვისპირეთის არქეოლოგიის ცენტრი, ვარშავის უნივერსიტეტი). 10 წელი იყო გონიო-აფსაროსის პოლონურ-ქართული ექსპედიციის თანადირექტორი. მანამდე ის. მრავალი წლის განმავლობაში იკვლევდა რომის სამხედრო დანაყოფებს ყირიმში (უკრაინა).

შოთა მამულაძე (1952–2024 წწ.)

შოთა მამულაძე დაიბადა 1952 წლის 9 მაისს შუახევის მუნიციპალიტეტის სოფ. ნენიაში. 1975 წ. დაამთავრა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი. 1978–1981 წწ. სწავლობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში, არქეოლოგიის სპეციალობით. 1992 წ დაიცვა საკანდიდატო, ხოლო 2002 წ კი სადოქტორო დისერტაცია.

1975 წლიდან გარდაცვალებამდე (2024 წ) მუშაობდა ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც განვლო ყველა საფეხური დაწყებული ლაბორანტობიდან ემერეტუს პროფესორობამდე. მიჰყავდა ლექციების კურსი არქეოლოგიასა და საქართველოს ისტორიაში. სხვადასხვა დროს იყო ისტორიის კათედრის, ისტორიის, არქეოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი, უნივერსიტეტის ფასიანი სწავლების ჰუმანიტარული ფაკულტეტის დეკანი. იყო არქეოლოგიის სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამების ხელმძღვანელი. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით, თხუთმეტამდე სტუდენტმა მოამზადა და დაიცვა სამაგისტრო, ხოლო ცხრა სტუდენტმა სადოქტორო ნაშრომი.

საუნივერსიტეტო მოღვაწეობის პარალელურად, 1994 წ-დან იყო, გონიო-აფსაროსის არქეოლოგიურ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალის დირექტორი, რომელიც მისი უშუალო მონაწილეობით დაარსდა. მოგვიანებით, ამავე მუზეუმ-ნაკრძალის ბაზაზე შექმნილი არქეოლოგიურ-არქიტექტურული კომპლექსის (სტრუქტურულად აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის სააგენტოს ნაწილი) მმართველი. მის სახელს უკავშირდება არაერთი არქეოლოგიური ექსპედიციის ჩატარება აჭარის რეგიონში. 1978 წ-დან ხელმძღვანელობდა აჭარისწყლის ხეობის შემსწავლელ არქეოლოგიურ ექსპედიციებს, 2005 წ-დან კი, გონიო-აფსაროსის მუდმივმოქმედ არქეოლოგიურ ექსპედიციას. იყო ქართულ-გერმანული, ქართულ-იტალიური, ხოლო ბოლო პერიოდში, ქართულ-პოლონური ერთობლივი საერთაშორისო ექსპედიციების ხელმძღვანელი.

სხვადასხვა დროს იყო ათამდე საგრანტო პროექტის ხელმძღვანელი და ძირითადი შემსრულებელი. საქართველოსა და უცხოეთში (ინგლისი, საფრანგეთი, გერმანია, აშშ, პოლონეთი, ბელგია, ჰოლანდია, რუმინეთი, უნგრეთი, სერბეთი, რუსეთი, უკრაინა და სხვა) გამოქვეყნებული აქვს 200-მდე ნაშრომი, მათ შორის, 15 მონოგრაფია. მან უდიდესი წვლილი შეიტანა XXVI ლიმუს კონგრესის ბათუმში ჩატარების საქმეში და სიკვდილამდე მისი საორგანიზაციო კომიტეტის წევრი იყო.

ნაყოფიერი სამეცნიერო და პედაგოგიური საქმიანობისათვის დაჯილდოებულია ტბელაბუსერისძის და ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო პრემიებით.

ღმერთმა ნათელში ამყოფოს თქვენი სული...

1. Roman fort of Apsaros (Gonio, Georgia). Reconstruction of a granary (*horreum*) from Phase 1
რომაული ციხე აფსაროსი. ბელელის (*horreum*) პირველი ფაზის რეკონსტრუქცია

CONTENTS

FRONTIERS OF THE ROMAN EMPIRE

Foreword	6
Common cultural heritage of the Roman Empire	9
The Roman Empire	10
Frontiers and trade	13
The 'Frontiers of the Roman Empire' World Heritage Site	15
The definition of a World Heritage Site	17
The task ahead	18
History and extent of frontiers	21
Rome's foreign policy	22
The location of frontiers	23
The army and frontiers	26
The purpose of frontiers	28
Soldiers and civilians	30
Military administration	30
Research on Roman frontiers	32
Inscriptions and documents	32
Survey and excavation	33
Aerial survey and remote sensing	34
Protection and presentation of frontiers	35
Future perspectives	37

THE ROMAN FRONTIER IN GEORGIA

Introduction	39
Location and natural conditions	41
Travellers and the first archaeologists	46
Historical background	48
The Roman garrison of Georgia	62
Life on the Limes	67
The native tribes	70
The Boranoi, hoards of Roman coins and the golden treasure from Gonio	74
The first Christians on the Roman borderland in Colchis ...	78
Where to see the military remains / Preservation of historical monuments and tourism	82
Cultural heritage in danger	93
Further reading	94
Illustration acknowledgements	96

შინაარსი

რომის იმპერიის საზღვრები

შესავალი სიტყვა	7
რომის იმპერიის საერთო კულტურული მემკვიდრეობა ...	9
რომის იმპერია	11
საზღვრები და ვაჭრობა	13
'რომის იმპერიის საზღვრები' მსოფლიო მემკვიდრეობის ობიექტი	15
მსოფლიო მემკვიდრეობის ობიექტის განსაზღვრება ...	17
სამომავლო ამოცანა	19
ისტორია და საზღვრების განფენილობა	21
რომის საგარეო პოლიტიკა	22
საზღვრების ლოკაცია	23
არმია და საზღვრები	27
საზღვრების მიზანი	29
ჯარისკაცები და სამოქალაქო მოსახლეობა	31
სამხედრო ადმინისტრაცია	31
რომაული საზღვრების კვლევა	32
წარწერები და დოკუმენტები	32
დაზვერვა და გათხრები	33
აეროდაზვერვა და დისტანციური აღქმა	34
საზღვრების დაცვა და პრევენტაცია	35
სამომავლო პერსპექტივები	37

რომაული სასაზღვრო ხაზი საქართველოში

შესავალი	39
მდებარეობა და ბუნებრივი პირობები	41
მოგზაურები და პირველი არქეოლოგები	46
ისტორიული მონაცემები	48
რომაული გარნიზონი საქართველოში	62
ცხოვრება საზღვრებზე	67
ადგილობრივი ტომები	70
ბორანები, რომაული მონეტების განძები და ოქროს საგანძური გონიოდან	74
კოლხეთში რომაული სასაზღვრო ზოლის პირველი ქრისტიანები	78
სამხედრო ნაშთების / ისტორიული ძეგლების დაცვა და ტურიზმი	82
საფრთხის ქვეშ მყოფი კულტურული მემკვიდრეობა ...	93
შემდგომი საკითხავი	94
ილუსტრაციების აღწერილობა	96

Foreword

Romans in the Land of the Golden Fleece

From the times of Pompeius Magnus to the period of the Persian Wars of Justinian I the Great, Roman military expeditions passed through Colchis and Iberia many times. However, the Roman Empire never permanently conquered the territory of Georgia. For this reason, diplomatic relations were also maintained with the local rulers, especially the kings of Iberia. The first centuries AD were a time of intense cultural exchange (through diplomacy and trade) between the southern Caucasus and the eastern provinces of the Roman Empire. Traces of these relations include valuable artefacts, found in elite burials and deposits, which we can see today in the Batumi Archaeological Museum, among others. This is no coincidence, as local communities living on the Black Sea coast from Trebizond to the Caucasus had particularly close relations with the Romans. These areas were also home to garrisons subordinate to the governor of the Roman province of Cappadocia.

Today, a particular trace of the Roman military presence on the Colchis coast are the remains of the Roman and Byzantine fort of Apsaros (Gonio), located south of Batumi. The spectacular ruins attract not only numerous tourists but also archaeologists.

Excavations led by Georgian scientists have been going on here for several decades. For the past ten years, scholars and students from Poland, from the University of Warsaw, have also been participating in the research.

It is not only the new discoveries at Apsaros that are the result of Georgian-Polish scientific cooperation. The 26th Limes Congress, which will take place in 2024 in Batumi, is also organised together by the Cultural Heritage Protection Agency of Ajara and the University of Warsaw.

We believe that this is only the beginning of a fruitful cooperation, which is also evidenced by this book.

Zaur Akhvlediani

Deputy Minister of Education, Culture and Sport of Autonomous Republic of Ajara,
Director of the Agency for Cultural Heritage Protection

Alojzy Z. Nowak

Rector of the University of Warsaw

შესავალი სიტყვა

რომაელები ოქროს საწმისის ქვეყანაში

პომპეუსის დროიდან იუსტინიანე I-ის დროინდელ სპარსეთის ომებამდე, რომაელთა სამხედრო ნაწილებმა არაერთხელ დალაშქრა კოლხეთი და იბერია. თუმცა, რომის იმპერიას პერმანენტულად არასოდეს ეკავა დღევანდელი საქართველოს ტერიტორია. შუალედურ პერიოდში აქტუალურდებოდა დიპლომატიური ურთიერთობები ადგილობრივ მმართველებთან, განსაკუთრებით იბერიის მეფეებთან. სწორედ დიპლომატიით და ვაჭრობით ჩვენი წელთაღრიცხვით პირველი საუკუნეები სამხრეთ კავკასიასა და რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციებს შორის ინტენსიური კულტურული გაცვლის პერიოდად იქცა. ამ ურთიერთობების კვალი, რომელიც ელიტარულ სამარხებსა და განძებში შემოგვრჩა ძვირფასი არტეფაქტების სახით, სხვა მასალასთან ერთად, შეგიძლიათ ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმში იხილოთ. შავიზღვისპირეთის სანაპიროზე – ტრაპეზუნტიდან კავკასიამდე მცხოვრები ადგილობრივი ტომების განსაკუთრებით მჭიდრო ურთიერთობა რომაელებთან, შემთხვევითი მოვლენა არ არის. ამ ადგილებში განლაგებული იყო კაპადოკიის რომაული პროვინციის მმართველზე დაქვემდებარებული გარნიზონები.

დღესდღეობით, კოლხეთის სანაპიროზე რომაული სამხედრო ყოფნის განსაკუთრებული კვალი, ბათუმის სამხრეთით მდებარე აფსაროსის რომაულ და ბიზანტიურ ციხე-სიმაგრის ნაშთებში შეიმჩნევა. ეს შთამბეჭდავი ნანგრევები იზიდავს არა მხოლოდ მრავალ ტურისტს, არამედ არქეოლოგებსაც.

გათხრები, ქართველი მეცნიერების ხელმძღვანელობით აქ რამდენიმე ათეული წელია მიმდინარეობს. ბოლო ათი წლის განმავლობაში, კვლევაში ასევე მონაწილეობდნენ მეცნიერები და სტუდენტები პოლონეთიდან, ვარშავის უნივერსიტეტიდან.

მხოლოდ აფსაროსის ახალი აღმოჩენები არ არის ქართულ-პოლონური სამეცნიერო თანამშრომლობის შედეგი. Limes-ის 26-ე კონგრესი, რომელიც 2024 წელს ბათუმში გაიმართება, ასევე აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოსა და ვარშავის უნივერსიტეტის ორგანიზებით იმართება.

მიგვაჩნია, რომ ეს მხოლოდ დასაწყისია ნაყოფიერი თანამშრომლობისა, რასაც ეს წიგნიც მოწმობს.

ზაურ ახვლედიანი

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა და სპორტის მინისტრის მოადგილე, აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს დირექტორის მ/შ

ალაოი ზ. ნოვაკი

ვარშავის უნივერსიტეტის რექტორი